

УДК 504

Кондратюк О. В.,*викладач кафедри економічної теорії та інформаційних технологій Рівненського інституту Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна"*

ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті визначено головні недоліки системи фінансування природоохоронної діяльності. Запропоновано основні напрями покращення природоохоронної діяльності. Розглянуто досвід зарубіжних країн щодо вдосконалення механізму фінансування природоохоронної діяльності.

Ключові слова: *природоохоронна діяльність, система фінансування, екологічна криза.*

В статье обозначены главные недочеты системы финансирования природоохранной деятельности. Предложено основные направления улучшения природоохранной деятельности. Осмотрено опыт зарубежных стран по усовершенствованию механизма финансирования природоохранной деятельности.

Ключевые слова: *природоохранная деятельность, система финансирования, экологическая криза.*

The main defects of nature security financing are determined in the article. The basic approaches of nature security activities are proposed. The experience of foreign countries for perfecting of mechanism of nature security activities financing are considered.

Key words: *the nature security activities, the system of financing, the ecology's crisis.*

Постановка проблеми. Екологічна криза, що охоплює більшу частину регіонів України, значною мірою пов'язана з недосконалою системою фінансування екологічних заходів. Ситуація ускладнюється економічною кризою, невідповідністю структури народного господарства ринковим вимогам, матеріальним зносом очисного обладнання, розвалом соціальної сфери, нарешті, наслідками техногенних катастроф, найбільшою з яких є аварія на Чорнобильській АЕС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми фінансового планування охорони навколишнього середовища розглянуто на теоретичному і методологічному рівнях у наукових працях таких відомих вітчизняних вчених, як В. І. Андрейцева, О. О. Веклича, О. Л. Кашенко,

В. М. Сутормінової, М. Г. Чумаченка та ін. Метою цієї статті є обґрунтування об'єктивної необхідності вдосконалення механізму фінансування природоохоронної діяльності на підприємстві.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення основних недоліків та пошук нових напрямів покращення системи фінансування природоохоронної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Механізм фінансування природоохоронної діяльності сучасного типу створений відповідно до вимог колишньої адміністративно-командної системи, а тому містить недоліки. Головними недоліками системи фінансування природоохоронної діяльності є те, що:

1. Обмежені кошти із різноманітних фондів розпорюшуються, витрачаються без координації з метою фінансування на території регіону визначених пріоритетних екологічних заходів та робіт.

2. Кошти з цих джерел переважно спрямовуються на поточні витрати, а не на капітальні видатки. В умовах економічної кризи, що переживає Україна, немає підстав сподіватися на збільшення бюджетних видатків.

Враховуючи обмеженість бюджетних коштів на охорону довкілля, необхідно розробляти нетрадиційні ринкові джерела фінансування природоохоронної діяльності.

Одним із таких перспективних і ефективних шляхів вирішення проблеми інвестування природоохоронної діяльності може стати лізинг "Teaxe", що в перекладі означає "оренда".

Лізинг передбачає товарне кредитування, що дозволяє без значної фінансової напруги відновити виробничі фонди та придбати майно значної вартості. Лізингова угода більш гнучка, аніж кредит, оскільки надає сторонам можливість відпрацювати необхідну схему сплати лізингових платежів.

Відсутність потрібних законодавчих актів, відпрацьованих фінансових схем, достатньої інформації для вітчизняних і зарубіжних інвесторів та слабкий ринок вітчизняного кредитного капіталу стримує розвиток екологічного лізингу в Україні.

У той же час в Україні поступово набуває поширення лізинг в інших сферах господарювання, наприклад створені і діють Державні лізингові фонди в сільському, автомобільному, залізничному господарствах.

Для заохочення екологічного лізингу може надаватися фінансова підтримка з боку Державного та місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища (в майбутньому з Національного екологічного фонду), коштів місцевих бюджетів, за рахунок технічної допомоги зарубіжних країн.

До числа важливих перспективних фінансових інструментів природоохоронної діяльності слід віднести страхування екологічних ризиків (екологічне страхування). Страхові операції можуть стати одним із джерел для фінансування заходів із забезпечення екологічної безпеки. Нині основні виробничі фонди, у тому числі природоохоронного призначення, зношені,

через Україну проходять чисельні транзити, трубопроводи, залізничні та автомобільні магістралі, перевозяться екологічно небезпечні вантажі.

Все створює підвищений ризик для довкілля та значні фінансові витрати на ліквідацію наслідків техногенних катастроф. Очевидно, що за таких умов необхідне створення спеціального Екологічного страхового фонду, фінансовим джерелом якого могли б стати страхові внески за створення підвищеного ризику для довкілля.

У 2008 році від промислових підприємств, взятих на державний облік територіальними органами Міністерства природи, у повітряний басейн країни надійшло 4,5 млн. т шкідливих речовин (на 289,1 тис. т, або на 6,0 % менше, ніж у 2007 році та у 2 рази менше порівняно з 1990 роком). Із загальної кількості шкідливих викидів 921,0 тис. т (20,4 %), зокрема метан (915,1 тис. т) та оксид азоту (5,9 тис. т) належать до парникових газів. Крім цих речовин, в атмосферу надійшло 174,0 млн. т діоксиду вуглецю, який також впливає на зміну клімату [6]. Структуру викидів шкідливих речовин в атмосферу зображена на рис. 1.

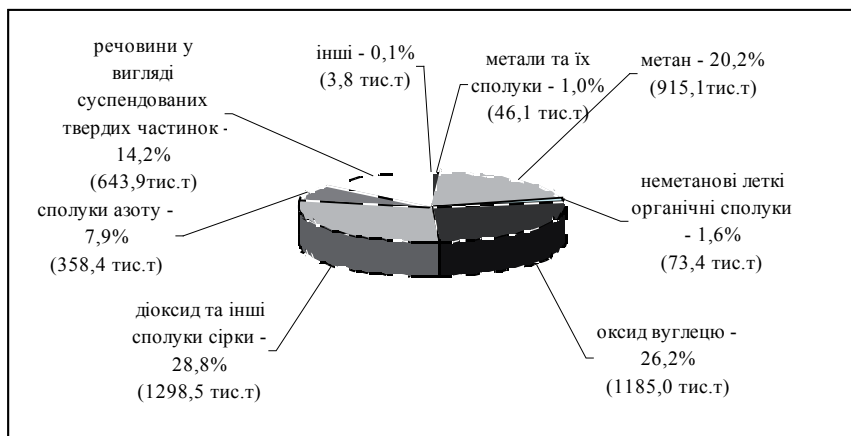

Рис. 1. Структура викидів шкідливих речовин в атмосферу

Тому основними природоохоронними заходами мають бути:

- 1) реконструкція промислових підприємств, перехід на безвідходні та маловідходні технології, утилізація відходів виробництва;
- 2) будівництво очисних споруд, газо- і пилоуловлювачів;
- 3) рекультивация порушених земель;
- 4) організація моніторингу та єдиної державної охорони природного середовища та інші заходи.

Сьогодні високорозвинені та країни з перехідною економікою руха-

ються у напрямку так званого “позеленення” податкової системи, коли зростають екологічні платежі при зменшенні інших податків. Цей досить складний процес потребує стабільності в економіці та податковому законодавстві, обґрунтованості та виваженості при їх змінах. Проте вже варто закладати його основи у податковому законодавстві.

Враховуючи досвід іноземних країн, можна виділити такі основні напрями покращення природоохоронної діяльності:

- звільнення від оподаткування прибутку на визначений період, отримане підприємством при впровадженні сонячної, вітрової, гідроелектричної енергії;

- надання податкових пільг при використанні відходів виробництва, при інвестиціях на охорону довкілля в сільському господарстві;

- звільнення від оподаткування добровільних внесків та діяльності громадських екологічних організацій;

- надання суттєвих пільг підприємствам, які за рахунок свого прибутку здійснюють капітальні вкладення на природоохоронні заходи;

- звільнення від оподаткування доходів від надання послуг щодо збирання та заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини.

Лише за умови об’єднання національних, регіональних і міжнародних зусиль людей можна подолати екологічні загрози, уникнути локальних і глобальних ризиків та забезпечити сталий розвиток суспільства.

Нераціональне природокористування в агропромисловому комплексі України є, значною мірою, наслідком екстенсивного характеру розвитку економіки, невідповідності між розміщенням природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу. Тому стає особливо актуальною необхідність оптимізації природокористування, оздоровлення його стану, обґрунтування основних напрямів, виявлення резервів та визначення шляхів підвищення ефективності використання природних ресурсів у країні і, особливо, у її продовольчому комплексі.

Розвиток агропромислового виробництва супрооджується майже повсюдним забрудненням мінеральними добривами, пестицидами та іншими агрохімікатами ґрунтів, поверхневих і підземних вод, а звідси – продукції рослинництва і тваринництва. Ці чинники негативно впливають на природні умови життя людей, на якість природного середовища і здоров’я населення.

Забруднення оточуючого природного середовища, надмірна хімізація сільськогосподарського виробництва призвели до появи в складі харчових продуктів нітратів, радіонуклідів, пестицидів, солей важких металів та ін. Якщо в продуктах харчування вміст цих токсичних речовин не перевищує гранично допустимі норми, то їх споживання приводить до акумуляції в організмі цих токсинів, виникнення різноманітних захворювань.

Забруднене і деградоване довкілля негативно впливає на: господарську діяльність суспільства, її ефективність; функціонування біосфери загалом

та продуктивність окремих природних і культурних екосистем; відтворювальний відновлювальний та асиміляційний потенціал навколишнього природного середовища; на людину як об’єкт природокористування.

Витрати природокористування, що виникають у виробничому процесі, незважаючи на їх загальну спрямованість, ні за своїм кінцевим призначенням, ні за джерелами формування, ні за характером здійснення не є однорідними, тому що іноді вони відіграють роль платежів за ресурси, а іноді – виступають як поточні виробничі витрати або як капіталовкладення.

Тому часто критерієм економічної ефективності природокористування слід вважати мінімум наведених витрат (Z_{np}), які включають не тільки відповідні поточні й одноразові (капітальні) витрати, але й вартість залучених у виробництво природних ресурсів(1):

$$Z_{np} = C_{ed} + E_n * K_{ud} \rightarrow \min (1)$$

де C_{ed} – собівартість продукції (поточні виробничі витрати з урахуванням платежів за природні ресурси);

E_n – нормативний коефіцієнт ефективності капітальних вкладень у природоохоронні заходи;

K_{ud} – капіталовкладення у природоохоронні заходи [3, с. 175].

Нарощування промислового виробництва без належного еколого-економічного обґрунтування призвело до посилення ресурсної напруженості, виникнення цілої низки екологічних проблем і прогресуючого зростання чинників “екологічного ризику”. Серед них – забруднення атмосферного повітря. Головними причинами, які зумовлюють забруднення атмосферного повітря, слід вважати моральне та фізично застаріле технологічне та газоочисне обладнання, а в окремих випадках – відсутність газоочистки та автоматичного контролю за приладами, низька технологічна дисципліна. Практично не діють інструменти та важелі, які б стимулювали і спонукали підприємства до впровадження екологобезпечних технологій, очисного обладнання нових поколінь.

Важливою проблемою є розробка принципово нової екологічної стратегії соціально-економічного розвитку країни, визначення пріоритетів у сфері екології на державному, регіональному, місцевому рівні. В основу екологічної стратегії соціально-економічного розвитку необхідно закласти такі основні принципи: пріоритет екології над економікою; пріоритет екологічних критеріїв показників і вимог над економічними; раціональне поєднання ринкових і державних економічних та адміністративних інструментів і важелів регулювання екологічних відносин, тобто відносин між суспільством і природою; оптимальне та взаємоузгоджене застосування методів галузевого і територіального управління природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища, перенесення центру ваги та відповідальності за розв’язання ресурсно-екологічних проблем на місцеві органи влади і управління; інтеграція екологічного та економічного підходів до розвитку і розміщення продуктивних сил у єдиний

еколого-економічний підхід шляхом розробки та застосування у практиці господарської діяльності екологоекономічних нормативів, показників, стандартів і вимог. Основні напрями еколого-економічної політики держави з метою реалізації цілей сталого розвитку представлено на рис. 2.

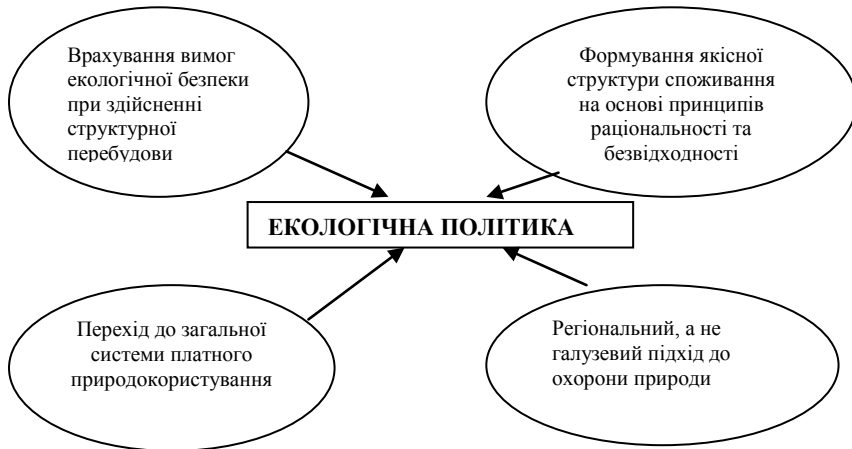

Рис. 2. Основні напрями еколого-економічної політики держави

Сучасний фінансово-економічний механізм державного регулювання природокористування в Україні ще формується, хоча його основні ланцюги вже створено [3, с. 185]. Але ще й досі він не налагоджений, не відпрацьований на всьому економічному просторі України. У розвинутих країнах світу на розробку екотехнологій виділяється 5-10 % від загального обсягу фінансування інноваційної діяльності.

До основних напрямів вирішення економіко-екологічних проблем природокористування в АПК України відносяться:

- врахування територіальної неоднорідності і регіональних особливостей природних умов і ресурсів при вирішенні економіко-екологічних проблем;
- проведення комплексу заходів в АПК, спрямованих на покращення стану оточуючого природного середовища, його оздоровлення (протиерозійні заходи, вапнування, гіпсування, дотримання норм, термінів і технології застосування мінеральних добрив та пестицидів, впровадження оборотних систем водопостачання, зменшення викидів шкідливих речовин в атмосферу і скидання стічних забруднених вод у водні об'єкти, попередження підтоплення та заболочення, заходи щодо підвищення родючості ґрунтів та ін.);
- впровадження альтернативних систем землеробства (органічна, біологічна, органо-біологічна, біодинамічна, екологічна);
- проведення заходів щодо розширення природних ресурсів;

- проведення екологічної експертизи проєктів, особливо направлених на перетворення природи, впровадження екологічного аудиту підприємств АПК;
- удосконалення економічного механізму раціонального природокористування; екологізація агропромислового виробництва;
- створення системи спостережень (моніторингу) за впливом агропромислового виробника на оточуюче природне середовище і станом природи.

Ви рішення економіко-екологічних проблем природокористування проводиться із врахуванням їх регіонального прояву на основі даних еколого-економічного районування.

Екологізація агропромислового виробництва – це впровадження ресурсозберігаючих, енергозберігаючих, мало- і безвідходних технологій вупереробних галузях, альтернативних систем землеробства з обмеженням використання хімічних засобів для підвищення родючості ґрунту і захисту рослин, врахування можливостей природи до самовідновлення.

Природоохоронні, екологобезпечні й ресурсозберігаючі напрями науково-технічного прогресу повинні бути пріоритетними. Можливості реалізації комплексу заходів в подоланні екологічної кризи та оздоровленні навколишнього природного середовища як на рівні країни, так і на регіональному рівнях визначаються в основному трьома чинниками (економічний, науково-технічний потенціал).

Дефіцит вітчизняного екологічного обладнання стримує інвестування природоохоронних програм і окремих заходів. Таке становище пояснюється обмеженістю як фінансових ресурсів, так і матеріальної основи їх реалізації.

Виникає необхідність створення єдиної системи регіонально-економічного регулювання і контролю за дотриманням екологічних стандартів, забезпечення якості навколишнього середовища. Слід створити єдиний орган, який ефективно і цілеспрямовано регулюватиме та контролюватиме процеси природокористування, відтворення, збереження, охорони й примноження природних ресурсів, навколишнього середовища загалом, а також реалізацію заходів екологічного призначення у відповідності до чинного законодавства.

До компетенції місцевих органів управління мають входити заходи щодо реалізації стратегії охорони довкілля конкретного регіону: встановлення гранично допустимих норм забруднення; застосування економічних регуляторів природокористування (місцевих податкових пільг, субвенцій, дотацій, премій, компенсаційних і штрафних платежів за спричинену шкоду); введення обмежень на виробничу діяльність, пов'язану із забрудненням навколишнього середовища, визначення порядку "екологічного" страхування підприємств.

З метою упорядкування джерел фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в країні необхідно створити цільові фонди охорони і відтворення природних ресурсів на підприємствах – природокористувачах, при місцевих та державному бюджетах з наступною трансформацією цих фондів у екологічні банки.

Екологічні фонди можуть створюватись за рахунок різних джерел, а саме:

- 1) амортизаційних відрахувань на відновлення природоохоронних об'єктів;
- 2) субсидій з бюджетів;
- 3) внесків по страхуванню від екологічних аварій;
- 4) добровільних внесків та інших джерел.

Сьогодні високорозвинені та країни з перехідною економікою рухаються в напрямку так званого “позеленення” податкової системи, коли зростають екологічні платежі при зменшенні інших податків. Цей досить складний процес потребує стабільності в економіці та податковому законодавстві, обґрунтованості та виваженості при їх змінах. Проте вже варто закладати його основи у податковому законодавстві.

Наприклад, Чехія і Словаччина звільняють на п'ять років від оподаткування прибутку, отриманий підприємством при впровадженні сонячної, вітрової, гідроелектричної енергії. У Польщі надають податкові пільги при використанні відходів виробництва, при інвестиціях на охорону довкілля в сільському господарстві. Не оподатковуються добровільні внески та діяльність громадських екологічних організацій. Закон Російської Федерації “Про податок на прибуток підприємств і організацій” надає суттєву пільгу тим підприємствам, які за рахунок свого прибутку здійснюють капітальні вкладення на природоохоронні заходи. Прибуток до оподаткування у цьому випадку зменшується на суму в розмірі 30% від таких вкладень.

В Україні зовсім недавно надані окремі пільги при оподаткуванні в сфері використання відходів виробництва. Зокрема, звільняються від оподаткування доходи від надання послуг щодо збирання та заготівлі окремих видів відходів як вторинної сировини. Проте, цього не досить [3, с. 112].

Висновки. Необхідно розширювати перелік конкретних природоохоронних заходів, які потребують пріоритетного розвитку. Встановлення пільг в оподаткуванні стимулює приплив капіталу в цю сферу, що дасть змогу створити екологічне підприємництво, ринок екологічних послуг та робіт.

Література:

1. Вісник НУВГП // Економіка (частина 4): збірник наукових праць. Випуск 4 (28). – Рівне, 2004.
2. Макарова Н. С., Гардімер Л. Д., Михальчук Л. В. Економіка природокористування: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007.
3. Макарова Н. С., Гардімер Л. Д., Михальчук Л. В. Економіка природокористування: Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 322 с.
4. Мельник Л. Г. Екологічна економіка: Підручник. – Суми, 2004.
5. Економіко-правове регулювання природокористування / Хвесик М. А., Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. – Київ: Кондор, 2004.
6. <http://www.ukrstat.gov.ua>.